

availability of social and cultural experience of humanity in its diversity. The sociocultural environment is essentially undefined in its fundamental principles. Thus, the orientation to the future is changed the way of individual and collective existence. The national system of education is mostly in that sociocultural space, where the semantic fullness was inherited from the Enlightenment. New sociocultural challenges devalue its effectiveness in order to give the appropriate feedback to reality. The current sociocultural reality actualizes the problem of creativity. The last one forms the task of preparing not only functionally prepared person, but such who is able to act in uncertain situations. This view may be called the general theory. As to the concrete questions, we can see that the main issue in our country is not only the fundamentalization or the functionalization of education, but also the question of sociocultural role. It means the necessity of choosing the way: to be the ethnographic material for someone civilization constructs or to be the unauthorized actor in historical drama.

**Keywords:** socio-cultural situation, uncertainty, education, the fundamentalization of education, the functionalization of education, creativity.

Стаття надійшла до редколегії  
16.04.2013 р.

УДК 10+ 373.2

Наталія Іванова

### Дошкільна освіта в дискурсі філософських рефлексій

Розкрито філософсько-освітні аспекти сучасного освітнього простору дошкільця, проблеми світоглядної цілісності та цінності знань у контексті актуалізації філософського мислення.

**Ключові слова:** дошкільна освіта, освітня парадигма, світогляд, цінності, знання, філософське мислення.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** Інформаційне суспільство вимагає від освітньої галузі мобільності, швидкої й адекватної реакції на модернізаційні виклики нової культури, стилів мислення і поведінки, підходів до життя. Сучасна освіта – соціокультурний чинник прогресу нації. Більше того, від статусу, фінансування, державно-правового регулювання системи освіти залежить успіх і результат соціальних змін та державотворення в Україні. Тому в глобалізованому, полікультурному соціумі людині досить важко знайти себе, своє ціннісне, ментальне, якщо воно не було сформоване в ранньому дитинстві. Отже, виникає логічне запитання: чи є у дитини, віком до шести-семи років, яка є «замовником» освітніх послуг, *фактор часу* для того, щоб отримати якісну базову освіту? Якою ж має бути сучасна дошкільна освіта, на яких цінностях має будуватись, щоб дитина дошкільного віку змогла якнайповніше інтегруватись у соціум й освоювати ціннісно-смысловий універсум буття? Відповідь не може бути однозначною. Спробуємо довести це, що й буде нашим науковим завданням.

**Аналіз досліджень цієї проблеми.** Зазначимо, що проблеми трансформації дошкільної освіти є предметом для рефлексії науковців і практиків не лише цієї галузі (А. Богуш, О. Богиніч, О. Долинна, Н. Лисенко, Т. Поніманська, Л. Якименко та ін.), а й інших галузей наукових знань – психології, загальної педагогіки, філософії освіти (І. Бех, І. Зязюн, В. Ільїн, Н. Кавалерова, В. Кремень, М. Романенко, О. Якименко та ін.). Наукові розвідки спрямовані передовсім на переорієнтацію концептуальних, методологічних основ розвитку дошкільця, його державних стандартів, Базових компонентів (1998, 2012 рр.). Керівники науково-методичної служби різних рівнів в режимі *on-line* змушені долати світоглядну стагнацію галузі, яка застигла на невизначеності її духовних, морально-етичних імперативів. Методичні служби дошкільних навчальних закладів за допомогою методу спроб і помилок модифікують освітні лінії взаємоспівтворчості вихователя і дитини, зводять їх до спільного знаменника педагогіки гуманоцентризму, співробітництва, толерантності, до психології життєтворчості, до філософії віри, надії і любові, долаючи самотужки парціальну роздробленість підходів дошкільної науки щодо її змістово-формульованих основ. Один із каменів спотикання для

батьків – маргіналізація сімейних цінностей і традицій, якій потрібно протистояти спільно з дошкільним навчальним закладом, громадськістю, іншими суспільними інституціями. **Мета й завданням** статті – осмислити сучасний освітній простір дошкільної освіти.

**Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів.** Як показує аналіз досліджень, різновекторні зусилля в галузі дошкільної освіти створюють досить невиразну картину цілісності всього освітнього процесу, який повинен функціонувати в контексті освітньої парадигми. Адже необхідність конституювання основного закону освіти і продиктовано потребою освітньої галузі знайти себе у всеохопній гуманітарній революції, причиною якої є, за влучним висловом С. Кримського, «вичерпування можливостей методологоцентризму, пріоритету проблем методу перед смисложиттєвим усвідомленням сущого» [2, с. 103, 109]. До сьогодні дошкільна освіта обмежувалася фрагментарними частковими рішеннями, співвідносилась із кон'юнктурою часу, соціальною ситуацією. Позитивно, що її змістове наповнення досить різноманітне: дошкільний навчальний заклад, а, по-суті, вихователь має змогу обирати програму (комплексну, парціальну і т. п.), за якою працюватиме вікова група; методичне забезпечення переважно грамотне, науково обґрунтоване, спрямоване на використання інтерактивних форм роботи, інноваційних технологій; освітні та виховні зусилля педагогів дошкільця добре підтримують батьки й громадські організації тощо. Філософія повертає освіту й педагога від обмеженої простим інформуванням діяльності до розвитку людини відповідно до її родової сутності, на що свого часу вказував ще Г. Сковорода. Освіта особистості – природо-, соціо-, індивідуально-, особистісновідповідна. Буттєва й освітня єдність – проблема теоретичного та практичного плану, ще не розроблена у вітчизняному і світовому освітньому просторі.

Однак нас турбує відсутність єдиної філософсько-освітньої концепції в Україні, основою якої має бути цілісна єдність світоглядного синтезу *знання і віри* (Б. Гершунський) [1], її культуротворча та менталітетотворююча спрямованість, де тип світогляду повинен відповідати типу освіти (В. Лутай, І. Кадієвська, О. Пунченко та ін.). На нашу думку, на державному рівні все ж таки недостатньо здійснюється концептуалізація теперішніх філософсько-освітніх розробок і в дошкільці, і в загальноосвітній школі та вищих навчальних закладах. Базовий компонент дошкільної освіти в новій його редакції (2012) – загальний екзистенційно-аксіологічний орієнтир розвитку дошкільної освітньої практики, він має характер парадигмального концепту. Адже один із засадничих принципів нового базового компонента – формування в дітей цілісної, реалістичної картини світу, основ світогляду.

У дослідженнях вітчизняних учених Р. Арцишевського, П. Копніна, М. Ковальзона, Т. Ойзермана, О. Спіркіна, В. Шинкарука та інших учених висвітлено питання предмета світогляду, його структури, формування, змісту, який має ґрунтуватися на ціннісних, смисложиттєвих засадах вітчизняної культури, традиції, ментальності. У контексті сказаного зазначимо, що відомий філософ і педагог А. Швейцер уважав, що, хоча далеко не кожна людина у власних поглядах на життя піднімається до рівня усвідомленого світогляду, який має бути «оптимістичним і етичним», проте «життя без світогляду є патологічним порушенням почуття орієнтування» [4, с. 82]. Тому сучасна дошкільна освіта, перш ніж навчати дітей, готувати їх до школи, до життя, озброювати компетентностями тощо, повинна задуматись і відповісти на основні світоглядні запитання які, поставив ще І. Кант: що я знаю? як я маю діяти? на що я зможу сподіватись? і що таке людина? Питання, як бачимо, об'єднують три зрізи людинознавства: теоретичну антропологію, практичну антропологію, антропологію моралі.

Цей підхід спонукає науково-практичних працівників до розроблення і втілення в практику дошкільця філософсько-освітніх стратегій формування особистості, в основі яких лежать принципи духовного осягнення дійсності, навчання вмінню осмислення буття, світу людей і природи, себе в ньому. Дитина дошкільного віку мудра від природи, у ній закладено потенціал оптимізму та гуманоцентричної етики, і одним із найголовніших принципів є принцип «не зашкодь!». Тому в дошкільному віці потрібно розвивати основи і наукового, і філософського мислення – не лише репродуктивного, а й креативного, творчого, дещо критичного, іронічного, скептичного, алогічного, оптимістичного тощо. Скарбниця мудрості та національної гордості для формування життєвої компетентності дитини дошкільного віку – золотий фонд (понад 1500) казок В. Сухомлинського для дітей, творча спадщина С. Русової, Ш. Амонашвілі, досвід виховання сім'ї Нікітіних. Сприяють розвитку основ нестандартного мислення інноваційні технології: створення ситуації успіху (А. Белкіна), психолого-

педагогічного проектування (Т. Піроженко), технологія розв'язання винахідницьких завдань (Г. Альтшуллера), навчання читанню (М. Зайцева), розвитку творчих здібностей (Л. Шульги), методика М. Монтесорі та ін.

Сподіваємося, що цей досвід навчання і виховання дітей дошкільного віку буде узагальнений і стане основою і для теоретичного курсу з філософії дитинства, і для практичного його втілення. Потрібно зазначити, що за кордоном 40 років тому при Монклер коледжі (США) в Інституті з розвитку філософії для дітей було розроблено курс «Філософія для дітей» (М. Лімман). Цю програму схвалила ЮНЕСКО, перекладено багатьма мовами, створено національні центри «Філософії для дітей» у понад 30 країнах, у тому числі й у Росії при асоціації «Нові технології навчання і розвитку» (В. Рубцов). В Україні ще не йдеться про створення таких інститутів; як відомо, експериментально впровадженням курсу з філософії для дошкільнят займається група вчених Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Є перші практичні спроби означити цю проблему (Н. Гавриш, О. Ліннік «Цікава філософія для дітей: методичний посібник для творчих педагогів і батьків дітей дошкільного і молодшого шкільного віку», 2011). Також у практику дошкільної освіти впроваджують низку програм, які передбачають ознайомлення дітей із філософськими поняттями й категоріями (програма «На шляху до відкриття світу» (О. Євладова, Т. Петрикова, П. Пентін, Ю. Чечоткін), програма для дошкільнят Н. Гавриш, інтегрований курс «Світознавство» (А. Хуторський), програма «Обдарована дитина» (Н. Шумкова) та ін.).

У контексті викладеного вище особливої цінності набувають знання і технології, які є продуктом інформаційного суспільства, у якому дитина дошкільного віку набуває життєвого досвіду, розвивається і навчається. У суспільстві знань (В. Кремень) освіта перетворюється на основну форму життєдіяльності людини й суспільства, яка ґрунтується на принципі нескінченності освітніх горизонтів. Людина має навчатися упродовж усього свого життя, оскільки знання мають властивість швидко втрачати і свою актуальну новизну, і прагматичну доцільність. Як зазначає М. Романенко, іде «переорієнтація освітньої діяльності на забезпечення умов для саморозвитку особистості, гармонізацію відносин у суспільстві та забезпечення умов виживання людства» [3, с. 51]. Без сумніву, освітня стратегія співвідноситься із запитом цивілізації, її оптимістичного чи «катастрофічного» майбутнього («кінець історії» Ф. Фукуями, «поворотного пункту» Ф. Капри, зіткнення цивілізацій С. Хантінгтона, «вік біфуркації» Е. Ласло, об'єднання всіх народів в одну сім'ю, а пізніше – злиття з Богом та Природою Т. де Шардена тощо). Тому існують різні означення сучасних освітніх стратегій, наприклад: «стратегія виживання» (М. Месарович, Е. Пестель); «стратегія людства»; (Н. Моїсєєв); «стратегія сталого розвитку» (за термінологією ООН), «розвиток замість росту» (Дж. Шелл); глобальна освіта ноосферної орієнтації (А. Урсул, Т. Урсул). Усі вони за своєю суттю є прогностичними, футуристично спрямованими, тому й освіту спонукають бути інноваційно-випереджальною.

Зазначимо, що сучасному освітньому процесу властива раціональна універсалізація пізнавальної активності (В. Кремень) особистості, яка прагне мудрості як умови досягнення істини. Мудрість не може обійтися без знання, проте чи кожне знання веде до мудрості? Ми вважаємо, що *освіта* має відкривати дитині *можливість перетворювати знання на мудрість*. Мудрість, яка є своєрідного досвіченістю в її духовній довершеності, дороговказом у визначенні найвищих цінностей і смислів буття. Отже, мудрість – це особливе знання, яке свідомо орієнтує дитину на розуміння основ життя.

Якими ж мають бути знання, здобуті та присвоєні дитиною інформаційного (постіндустріального) суспільства? Спершу – безпечними для життя і здоров'я дітей не лише дошкільного, а й шкільного віку. Така переорієнтація в системі знань цінностей зумовлена особливостями інформаційного простору, який вимагає від дитини вміння критичного відбору інформації для подальшого її осмислення. Безперечно, що дитину потрібно навчати, формуючи систему знань, проте їх зміст, кількість, якість має подаватись і засвоюватись відповідно до вікових особливостей розвитку дитячої психіки, основними видами діяльності даного періоду і т. д. Як наголошував Лев Толстой, знання є лише тоді знанням, коли воно здобуто зусиллями власної думки, а не пам'яті: тобто проблема якості знань, їх осмисленого засвоєння стоїть досить гостро й актуально.

Не секрет, що програма початкової школи настільки важкодоступна для сприймання не лише школярем, а й учителем, так ускладнена науковими термінами, переобтяжена великим обсягом інформації, що діти втрачають здоров'я, інтерес до знань, мотивацію до життя (В. Кондрашенко,

А. Личко, Е. Шнейдман та ін.). Тому педагогіку як науку на сучасний момент починають усе більше цікавити проблеми корекційної, лікувальної, реабілітаційної, пропедевтичної роботи з дітьми і дошкільного, і шкільного віку.

На противагу цинізму знань, що культивується в різних сферах соціокультурного життя і був породжений ідеєю егоїзму, наживи, утилітаризму, прагматизму, тобто ідеєю матеріального, філософія дошкільця може протиставити цінності, які були науково обґрунтовані й практично доведені педагогічною системою та життєвим подвигом В. Сухомлинського. Духовність, громадянська позиція, людяність, совість, доброта, благородство, культ Батьківщини, культ людини, культ книжки, культ рідного слова, пропаговані великим педагогом, не повинні бути проігноровані практикою сучасного дошкільного виховання, на що наголошують провідні сучасні науковці (А. Богуш, Г. Беленька, Н. Гавриш, Н. Горобаха, І. Дичківська, О. Ліннік, Т. Поніманська та ін.).

Безперечно, що сучасна дитина інша, ніж та, що була 10, 20, 30 років тому: її потрібно вивчати і знати для того, щоб зрозуміти, підтримати й допомогти розвиватися. У цьому ми вбачаємо потенціал сучасної науки – дошкільної педагогіки, теорія і практика якої має ґрунтуватися на чітких морально-етичних принципах формування новітнього мислення найменших громадян України. А навчати цьому потрібно саме в дошкільному віці, коли розум дитини ще «на кінчиках пальців» (В. Сухомлинський), коли «зона найближчого розвитку» (Л. Виготський) динамічна і дієва, а навчання ще веде за собою розвиток.

Суттєво, що плюралістичне багатоманіття концепцій, новацій, технологій розвиває сутнісні основи педагогіки як однієї з основних наук про виховання дитини. Безсумнівно, тенденції дроблення наукового знання не минули й дошкільну педагогіку. Звідси виникає потреба нового осмислення класичної концепції «пайдейї», в основі якої лежить принцип «веду дитину» і де домінувальна роль вчителя, вихователя, наставника, духовного гуру детермінує і визначає подальший розвиток дитини. Чи є ця концепція домінувальною в сучасних освітніх реаліях? Не можна до кінця ствердно відповісти на це запитання. Адже з моменту зародження кризи освіти (60-ті рр. ХХ ст.) почала змінюватись сутність «пайдейї». У сучасному освітньому полі вона мислимо її як «неопайдейю», де акценти встановлені на смислах «спрямовую», «направляю» дитину, «підводжу», «підстраховую». Це зумовлено й соціокультурними запитами суспільства, яке трансформується і веде за собою освітню теорію і практику; і зміною статусу дитини як активного суб'єкта освітніх взаємодій; і активізація ціннісної компоненти сім'ї в тріаді «сім'я – дитина – дошкільний навчальний заклад»; і нагальною потребою переосмислення проблеми наступності сучасного дитячого садка та школи тощо.

**Висновки та перспективи подальшого дослідження.** У контексті викладного вище підсумовуємо: дошкільна освіта, осмислюючи себе, творить софійність буття, майбутнє нації та України. У центрі освітніх рефлексій – дитина, її світобуття, екзистенційні виміри її духовності. Знання як соціокультурний феномен зможуть засвоюватись і розкриватись в дитині тоді, коли їх етична та гносеологічна складники не вступатимуть у суперечність із природою дитини, її здоров'ям. Дорослі ж (батьки, вихователі) повинні бути мудрим рушієм, екзегетом і хранителем смислів макро- та мікросвіту дитини. Звернення до філософії вкрай потрібне дошкільцю задля збереження його гносео-праксеологічної цілісності в контексті ноосферних запитів людства. Ідея В. Вернадського про «ідеал народу, який навчається» не лише зароджується, а й активно повинна впроваджуватись саме в дошкільному освітньому просторі, який є основою ціннісно-сислового універсуму майбутньої дорослої людини. Така людина, яка живе і творить *суспільство знань*, має бути і «мірою всіх речей» (за Протагором), і відповідати твердженню В. Вернадського «*Мисляча людина є мірою усьому*» (виділено нами – Н. І.). Визначення пріоритетних освітніх цінностей і втілення основних стратегій мислення в їх етичній, екологічній, гумано-оптимістичній спрямованості – одне з основних завдань дошкільної освіти. Загострено-совісний підхід Б. Рассела знову ж таки спрямовує рефлексію до креативів філософського мислення: «Я не вважаю, що завдання філософії нашого часу якимось відрізнятиметься від завдань філософії інших епох. На мою думку, філософія має вічну, незмінну цінність, за винятком одного аспекту: деякі епохи віддаляються від мудрості більше, ніж інші, а тому мають більшу потребу у філософії, а разом і меншу здатність її прийняти. З усіх можливих оглядів наша епоха є епохою невеликої мудрості, а отже, вона отримає незрівнянно більше користі від того, чого її може навчити філософія» [5, с. 178].

*Джерела і література*

1. Крымский С. Н. Ценностно-смысловой универсум как предметное поле философии / С. Н. Крымский // Философия и социол. мысль. – 1996. – № 3–4. – С. 102–111.
2. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 608 с.
3. Швейцер А. Культура и этика / А. Швейцер : [пер. с нем. Н. А. Захарченко, Г. В. Колшанского]. – М. : Прогресс, 1973. – С. 82.
4. Романенко М. І. Філософія освіти: історія і сучасність / М. І. Романенко. – Донецьк : Промінь, 2001. – С. 51.
5. Russel B. A. Philosophy for our time // Portraits from Memory. – New York : Simon and Schuster, 1951. – P. 178.

**Наталія Іванова. Дошкольное образование в дискурсе философских рефлексий.** Статья посвящена проблемам современного дошкольного образования в контексте трансформационных изменений общества. Рассмотрены основные подходы к вопросу о мировоззренческой целостности образовательной парадигмы дошкольного воспитания, об интеграции ребенка дошкольного возраста в социум и освоении личностного ценностно-смыслового универсума. Ребёнок дошкольного возраста, его бытие в экзистенциальных измерениях духовности является объектом современных философско-образовательных рефлексий. Раскрыт вопрос о качестве, количестве и содержании знаний, их этической и здоровьесформирующей целенаправленности, экологической и гносеологической безопасности в контексте построения общества знаний. Обоснована необходимость научной разработки и внедрения в практику дошкольного образования курса «Философии для дошкольников».

**Ключевые слова:** дошкольное образование, образовательная парадигма, мировоззрение, ценности, знания, философское мышление.

**Ivanova Nataliya. Pre-school Education in the Discourse of Philosophical Reflections.** The article deals with the problems of modern pre-school education in the context of transformational changes in the society. The main approaches to the question of the outlook integrity of educational paradigm of the pre-school bringing up and about the child's integration into the society and mastering personal value-semantic universum are observed in the article. Pre-school child, his life in existential values of spirit is the object of modern philosophical-educational reflections. The question about the quantity, quality and content of knowledge, its ethic and health-protection direction, ecological security in the context of building the society of knowledge is revealed here. The necessity of scientific elaboration and instillation of the educational course «Philosophy for pre-school children» into the practice of pre-school education is grounded in the article.

**Key words:** pre-school education, educational paradigm, outlook, values, knowledge, philosophical thinking.

Стаття надійшла до редколегії  
23.03.2013 р.

УДК 13 + 930.1:1

**Тетяна Ліщук-Торчинська**

### **Філософсько-історичні трактування поняття «історичний наратив»**

Постульовано зв'язок історії як історіографічного тексту з наративною репрезентацією минулого. Наголошено на полемічній спрямованості в розкритті Ф. Анкерсмітом і П. Рікером змісту історичного наративу. Основний зміст трактування історичного наративу Ф. Анкерсмітом, П. Рікером, Й. Рюзенем проаналізовано у зв'язку з теоретичними основами їхніх учень.

**Ключові слова:** історичний наратив, Ф. Анкерсміт, П. Рікер, Й. Рюзен, наративна мова, подієва історія, типології історичного.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** Історичний наратив трактують у зв'язку з темами, які перебувають на сьогодні в центрі філософсько-історичного дискурсу: про шляхи історичного мислення, способи історіописання, об'єктивність і достовірність в історичному дослідженні. Водночас, стрімко збільшується кількість публікацій, які тією чи тією мірою висвітлюють питання «історичний наратив» на рівні парадигмальних чи теоретико-методологічних підходів. З'ясовуючи